

“ƏLİ RZA XƏLƏFLİ” FAKTURASI MİLLİ NƏSR TƏFƏKKÜRÜNÜN “YAZIÇI-MƏTN-OXUCU” QAPALI DÖVRİYYƏSİNDE

(Əvvəl 6-cı səhifədə)

Strukturunu təşkil edən bütün bədii ünsürlər: Boz qurd, Turan, Ana, Kin, Nifrat, Tanrı təkrarlanaraq başlangıçla döñür və tamamlanır. Lakin tamamlanma baş tutmur, proses yenidən başlanır, tekraların və tamamlanmağa doğru gedir. Lakin yənə də tamamlanır.

Və bu durumun əzablı narahatlığını mətnin hər səhifəsi, hər bir sətri və hər sözündə yaşayan müəllifin özü də axır bir həqiqəti dərk edir: hələ bu proses davam edəcək: çünki hələ “Qiyamətdən bir gün əvvəl”dir.

“Qiyamət”in bu üzü və o üzü

“Qiyamətdən bir gün əvvəl” povestində təqdim olunan bədii dünya öz məkan-zaman strukturunu etibarlaq insanın fiziki və metafiziki dünya haqqındaki təsəvvürlərini “büttövlükde” əhatə edir. “Qiyamətdən bir gün əvvəl” ilk növbədə bədii zaman semantemidir. Bir semantem - məna vahidi kimi işarədir. Dünyanın insana öz yaşam təcrübəsindən və kənardan (yuxarıdan) ona endirilmis təcrübədən məlum olan strukturunu bütövlükde işarəleyir.

“Qiyamətdən bir gün əvvəl” üçlü zamanın strukturunun yalnız bir parçasıdır:

- “Qiyamətdən bir gün əvvəl”;
- “Qiyamət günü”;
- “Qiyamətdən sonra”.

Əli Rzanın bütün diqqəti inersial olaraq Qiyamətə və ondan sonraya köklənib. Lakin ortodoksal olmasa da, heterodoks olub, Qiyamətə və sonrasına, sözün hər bir mənasında, “getmir”. Öz marağını da, oxucu marağını da dönyanın bu üzündə (“Qiyamətdən bir gün əvvəl”də) saxlayır. Bütün qəhrəmanları Allahu axtarır və səsləyir. Lakin axtarış da, səsləyiş də dönyanın bu üzündə (“Qiyamətdən bir gün əvvəl”də) baş verir.

Müəllif hətta Allah axtarışının milli-mental, teo-kosmik-universal “babikərliyini” (modellini) də qoruyur. Mətnə diqqət verdiyimizdə TanrıAllah paralelizminin teokosmik məntiqinə şahid oluruq. “Allah” bütün yaradılışın Əli Rzanın povestində simvollaşmış obrazlarının çağırışında, istisnasız olaraq, “laməkan” və “lazaman” substansiyadır. O, bütün halarda Əli Rzanın yaradığı mətnin fərvəndə durur. Müəllif onu bədii mətnin strukturə səviyyəsinə heç bir halda daxil etmir. Ancaq “O”nsuz da keçinə bilmir (Necə keçincin?!). Yaratdığı dünyani “O”nsuz qura, tamamlaya bilmir. Lakin onu milli-mental ənənədə olduğu kimi “Tari kişi” obrazında deyil, bu obrazın türk milli düşüncəsində “dərk (idrak) olunmuş” Tanrı paradigmasında bədii mətnin obrazına çevirir.

Bələliklə, müəllif də, onun bütün qəhrəman və antiqəhrəmanları da yənə də dönyanın bu üzündə qalır. Dönyanın o biri üzü gəlmir və başlanır: çünki müəllifin özü də, mətni də, oxucusu da hələ də dönyanın bu üzündə dədir. Hələ “Qiyamətdən bir gün əvvəl”dir.

Mətnin obrazlar sistemi semiotik konstruksiya kimi

Əli Rza Xələflinin “Qiyamətdən bir gün əvvəl” povesti bütün strukturu ilə semiotik konstruksiya-yadır. Bu konstruksiya simvolik proyeksiyalardırma üzərində qurulub. Bütün obrazlar öz aralarında universumlaşaraq simvolik işarələrə çevrilir. Obrazlar sistemin təsnifat strukturunun əsasında başqıri-universal xeyir-şor (yaxşı-pis) modeli durur:

Sər paradigməsini Kin, Nifrat, Qəroz, Qara İlan, bəndəni tanımayan Adam(lar), nə Allahu, nə də bəndəni tanımayan Adam(lar) və s. kimi antienergetikaya malik obrazlar təşkil edir.

Xeyir qütbü Boz Qurd və Turan Türksoy obrazları ilə təmsil olunur.

Hər iki obraz milli energetikanı təcəssüm et-diron simvoldur.

Boz Qurd - ilkin stixial yaradılışı, Turan ilk-in stixial məkanı təcəssüm etdirir.

Məhiyyətə hər iki obraz türk etnosunun kosmoqonik-yaradıcı güclünü müxtəlif

səviyyə-lərdə təcəssüm etdirir: Boz Qurd - heyvan, Turan - insandır. Biri təbiəti, o biri cəmiyyəti simvollaşdırır. Lakin hər iki obraz mifoloji-semiotik struktura malikdir.

Boz Qurd - bir heyvan kimi türklərin əcda-didir: türkün bütün bioantropoloji tarixi bu orzadə öz təcəssümünü tapır.

Turan - bir insan kimi, bir tərəfdən insanı, o biri tərəfdən türkün Turan adlanan dünyasını - türkə mənalanan və müqəddəsələşən torpağı təcəssüm etdirir.

Müəllif, bələliklə, mənsub olduğu dünyani və onun əsərdəki bədii proyeksiyasını bütünlükələşdirir. Bununla da Əli Rza Xələflinin düşüncəsində(n) yaranan mətnədə Mif (Boz Qurd, Turan), Epos (Iran-Turan) və Tarix (Qarabağ, Şuşa, Xocalı...) öz maddi görüntüləri ilə dekonstruksiya olunaraq, qovuşur: **ilkin** kosmoqonik vahidin parçalanmış, şaxələnmış, qəlpələnmiş konstruksiyası **ilkin sxem** əsasında “Qiyamətdən bir gün əvvəl” yenidən bərpa olunur.

Tənha Ozanın ölüm azadlığı nəğməsi

Yuxarıda demişdim axı: Əli Rza Xələflinin “Qiyamətdən bir gün əvvəl” povesti “qəlibinə” siğmir. Bu mətn povest olmaq istəmir. Necə olsun axı?!

Povesti ancaq “ədəbi tipologiyanın qabığında durub” yaratmaq olar. Əli Rza üçün “povest” adı olub, özü olmayan janrdir. O, bu janrın sahilində yox, məcrasının başında, bulağının gözündədir: *“Yer-göy saqqıldادى.* Babadağın başında ildirim çaxdi. Ağacları köklü-köməclə çıxaran, qayaları ağızna alıb aparan bir külək özünü yetirdi. Yer-göy küləyin ağızında qopub gedirdi. Külək Boz Qurdun içindən keçməkə ididi. Anma onun ayaqları elə bil ki, yerin təkinə bağlanmışdı. Boz Qurd ananın küləyə davam gətirməyəcəyini, onun da küləyin ağızında qopub gedəcəyini anladı:

- Köç mənim ruhum, sən mənim özümsən,
- anaya dedi. Bir nəfəs kimi, bir ruh kimi ana Boz Qurdun varlığına hopdu. Külək yerin üzünü soyub aparmışdı. Necə ki, yerin üzünü soyub aparmışdı, eləcə də Boz Qurdun cəhəngindən keçib dərisini soyub aparmışdı”. Yenə də üzü Araza oturub. Yenə öz nəğməsini oxuyur. Bu dəfə “Qiyamətin golisi”ndən xəber verir: “Vallah, bu, elo deyəsən, qiyamətin əzəlidid...”

Qorxur Tənha Ozan.

Yox, bu, can qorxusu deyil, bu - əndişədir. Hələ ümidi var deyir: “Hələ Qiyamətə bir gün qalırı. Bəlkə, ədalət qalib gələcək? Bəlkə, gü-nahların etirafı dönyanı qiyamətdən xilas edəcək? Nə bilmək olar...”

Haray çəkir Tənha Ozan: “Deyəsən çayların suyu azalıb, bulaqlar da quruyur...”

Eşidək Tənha Ozanın azadlıq nəğməsini! Qulaq verək Allahn bəndəsi Əli Rzaya! Hamiliqlə (!) oxuyaq şair, publisist Əli Rza Xələflinin bu “mesajını”!

Seyfaddin RZASOV,
mifoloq, filologiya elmləri doktoru

(“Bütöv Azərbaycan” qəzeti №8(344),
03 may 2018-ci il)